

RABLÁS KÜLKERVONALON

Szöveg: Pap Lázár

A szocializmus évtizedei alatt a külkereskedelmi vállalatok tevékenysége révén befolyásos személyek hálózata hatalmas összegekkel rövidítette meg az államot – e pénzt a rendszerváltás után pedig az állami vagyon megszerzésére fordította. A téma kutatójával, Borvendég Zsuzsanna történésszel beszélgettünk, akinek az impexekről szóló könyvét nemrég újra kiadták.

MIK AZOK AZ IMPEXEK?

A szocializmus idején a külkereskedelmet is szovjetizálták, a termelővállalatoktól megvonták az export és az import jogát, és külön monopóliummal rendelkező külkereskedelmi vállalatokra ruházták. Ezek szakágazatonként létesültek, volt külkereskedelmi vállalata például az acéliparnak, a gyógyszeriparnak, a vegyiparnak, az alumíniumkohászatnak is. Jogukban állt eldönteni, hogy az adott terméket hol dobják piacra, milyen feltételek mellett és mennyiért. Nem voltak rákényszerítve arra, hogy profitot termeljenek, ezért leginkább a korrupciós ajánlatok döntöttek a beszerzéseknél vagy egy-egy piacra való belépéskor.

MI LETT VOLNA AZ EREDETI FELADATUK ÉS CÉLJUK?

Az impexeknek ideológiai feladatuk is volt: a külkereskedelem lebonyolítása mellett egyfajta titkosszolgálati fedett tevékenységet folytattak Nyugat-Európában. A hidegháború idején minden Nyugatra elérő kapcsolatrendszer ellenőriztek a titkosszolgálatok, ez a másik oldalról is nyilván ugyanígy működött, egy nyugati külkereskedő is kapcsolatot tartott a saját titkosszolgálatával. A külkereskedelmi vállalatok feladatai közé tartozott, hogy fejlett technológiákat, embargós termékeket hozzanak be a keleti blokkba. Amikor egy impex a saját hasznára igyekezett profitot termelni, akkor ezt az illegális jövedelmet elsődlegesen a titkosszolgálat

Borvendég Zsuzsanna történész. Korábban az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, jelenleg a Magyarágkutató Intézet tudományos munkatársa. Könyvei: Újságírásnak álcázva – A Nemzetközi Újságíró Szervezet Magyarországon (2015), Az „impexek” kora (2017), A Cég megnyertjei – a megnyertek cégei (2018), A kádári Magyarország titkos élete (2019), Mesés kémjatszámok. A nyugati külkereskedelmi hálózatok kiépülése 1945 után (2020)

„Az új gazdasági mechanizmussal szemben az impexek is komoly ellenlobbit fejtettek ki”

fedett akcióira, illetve embargós termékek beszerzésére kellett volna felhasználniuk. A korrupció tehát a rendszer által támogatott része volt az üzletnek, és nyilvánvaló, hogy kialakult egy olyan réteg, amely megpróbált saját zsebre is dolgozni.

KIK VOLTAK ENNEK A RÉTEGNEK A TAGJAI? KI KERÜLHETETT ILYEN POZÍCIÓBA?

Az impexek által használt kereskedelmi és ideológiai hálózatok nem a semmiből születtek, már korábban, a két háború között is léteztek. A Szovjetunió egyebek mellett ezeken keresztül próbált hatást gyakorolni a nyugat-európai politikára, valamint így támogatta a helyi kommunista pártokat, szervezeteket. A hálózatnak sok Magyarországról elmenekült figurája volt, aki központi szerepet játszott a működésben, a nemzetközi szakirodalom a magyar maffiaként emlegeti őket. Itt azokra kell gondolni elsősorban, akik a kommün bukása után, 1919-ben emigrálni kényszerültek, és a szovjet titkosszolgálatokkal működtek együtt a továbbiakban. Ezek az emberek úgy érkeztek vissza 1945-ben, hogy rendelkeztek a „know-how”-val, ami alkalmasra tette őket arra, hogy Magyarországgal is összekötve ezt a kapcsolatrendszerrel sokkal közelebből tudják mozgatni a nyugati hálózatot. Olyan emberek jelentek meg, mint Háy László vagy Vas Zoltán, akit Horthyék Rákossal együtt adtak oda a Szovjetunióknak az 1848-as zászlóért cserébe. Odakint Vas azt a feladatot kapta, hogy a Komintern pénzügyeit irányítsa Moszkvából. Háy a két világháború között Berlinben munkálkodott, a Komintern gazdasági központjában, amelyet Varga Jenő vezetett. Ő egyébként pénzügyi népbiztosként vett részt a Tanácsköztársaság vezetésében. Varga később Moszkvába került, és Háy is követte mentorát, onnan kezelték tovább a nemzetközi hálózatok pénzügyeit.

Fontos szereplő még Sebes Sándor, aki a szovjet titkosszolgálatok feladatait teljesítette a spanyol polgárháborúban, ő is jól képzett titkosszolgálati szakembernek számított. Mindhárman 1944-ben a Vörös Hadsereggel érkeztek Magyarországra, saját bevallásuk szerint azzal a feladattal, hogy megteremtsék a külkereskedelem feletti kommunista ellenőrzést még azelőtt, hogy megtörténne az államosítás.

HOGY SIKERÜLT EZT ELÉRNI A KOALÍCIÓS IDŐSZAKBAN? NEM TÚNT FEL MINDEZ A KISGAZDÁKNAK?

Magyarországon ekkor még nem volt előképe annak, hogy a politikai pártok finanszírozását gazdasági vállalkozásokkal teremtik meg. Ezt a kommunisták indították el, őket követték a szocdemek és a kisgazdák is, mindenki elkezdett cégeket, vállalkozásokat alapítani. A kommunisták főként kereskedelmi, tehát export- és importcégeket hoztak létre, ami azért is megdöbbentő, mert nem nagyon volt mit exportálni Magyarországról: a háború idején minimális mezőgazdasági termelés folyt, illetve az ipar is leállt. Emellett megkezdődött a külkereskedelem igazgatásának a megszervezése is. 1945 őszére létrejött a Kereskedelem- és Szövetkezetügyi Minisztérium, amely ugyan szociáldemokrata vezetés alatt volt, a kommunista kádereket ott sem lehetett megkerülni. Létrehozták a Magyar Külkereskedelmi Igazgatóságot is, amely egy az egyben kommunista irányítás alá került, ahogyan a másik ilyen igazgatási szervezet, a Gazdasági Főtanács is, amelyet Vas Zoltán vezetett. Ez is mutatja, hogy a szovjetizálás már ekkor tervben volt, csupán egy látszólag demokratikus átmenetet akartak teremteni. 1947-ben felvették a kapcsolatot a nyugatnémet megszállási övezet olyan cégeivel is, amelyeket az amerikai és a szovjet titkosszolgálat közösen hozott létre náci háborús bűnösök vezetésével.

FOTO MTI/FOTOBANK

AZ IMPEXEK EGÉSZEN A RENDSZERVÁLTÁSIG MŰKÖDTEK MAGYARORSZÁGON? ELŐFORDULT, HOGY MEGTÖRT EZ A SZISZTÉMA?

Az államosítás után a szisztéma leegyszerűsödött, hiszen az impexek monopóliumhelyzetbe kerültek. Egészen a rendszerváltásig úgy működtek, 1988-ban született meg a társasági törvény, akkor kezdték szétcincálni a rendszert, megindult a spontán privatizáció, addig majdnem töretlen volt az impexek monopóliuma. Több mint valószínű, hogy Kádár már hatalomra kerülésekor tudott ezekről a hálózatokról, sőt a jelentőségükkel is tisztában lehetett. Feltételezem, hogy a nyugati nyitás politikájával megerősítette ezeket a kapcsolatrendszereket. Persze ebből ő is profitált jócskán, hiszen konszolidálni tudta hatalmát, és felépítette az úgynevezett gulyáskommunizmust, amit a Nyugat számára is elfogadhatónak tudott tenni. Kádár mindezt természetesen nem a szovjetek ellenében érte el, hanem úgy vélem, ez volt a feladata. Lehetővé tette a nyugati tőke beáramlását a blokkba, mi több, az embargós termékek behozatalát is elősegítette. Kisebb megtorpanást az új gazdasági mechanizmus bevezetése hozott, amikor

nagyobb önállóságot kaptak a termelővállalatok. A tervutasításos rendszer fellazítását tűzték ki célul, piacorientáltabb gazdaságot akartak, ehhez a termelőknek maguknak kellett volna megjelenniük a piacon, ezt viszont nem sikerült elérniük. A nyolcvanas évek végéig Magyarország teljes külkereskedelmi forgalmának hetven százalékát az impexek bonyolították le. Az új gazdasági mechanizmus a hetvenes évek elejére megbukott, a szakirodalom azt mondja, hogy az ortodox kommunista erők kerültek fölénybe. Ez természetesen fontos tényező, de egyértelműen látszik, hogy komoly ellenlobbit fejtettek ki az impexek is. Feltételezéseim szerint még politikai gyilkosságok is történtek annak érdekében, hogy az új gazdasági mechanizmust elkaszálják. 1972 fontos mérőöldkő volt: a külkereskedelmi lobbierő elérte, hogy egy olyan pénzügyminiszeri rendelet szülessen, amely lehetővé tette az impexeknek, hogy Nyugat-Európában külön engedély nélkül céget alapíthassanak. Ezek felett állami ellenőrzést gyakorolt a magyar joghatóság, azonban Nyugaton már szabadjára voltak engedve, és offshore jellegű társaságokat hoztak létre.

1946-ban ülésezik a Gazdasági Főtanács. A kép közepén Rákosi Mátyás államminiszter és Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter, a kép bal oldalán, Nagy Ferenc mellett Vas Zoltán, a főtanács titkára látható

„A Russaynál megtalált vagyon az 1989-es költségvetési hiány húsz százalékát tette ki”

A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN MI LETT A KÜLFÖLDÖN FELHALMOZOTT VAGYONNAL?

A titkosszolgálat rendszeresen nyomozott gazdasági anomáliák után, ráadásul a külkereskedelem a hidegháború idején érzékeny területnek számított. A Nemzetbiztonsági Hivatal 1990 utáni iratait nem lehet kutatni, így erre az időszakra nem látok rá teljesen. Annyi bizonyos, hogy a nyolcvanas években előforduló nevek közül egy-kettő visszaköszönt a kilencvenes, illetve a kétezres években a privatizáció során. A következtetés az, hogy a tőlük illegálisan kiáramló pénzek egy része visszaáramlott a rendszerváltás és a privatizáció idején. Ez gyakorlatilag egy második rablás, mert az innen ellopott pénzből vásárolták fel fillérekért az állami vagyont, ráadásul adókedvezményt kaptak, mert a magyar állam a csőd szélén állt, működő tőkére volt szüksége.

A NYUGATNAK MIÉRT ÉRTE MEG A KELETI BLOKK ÜZLETELNI?

A nyugati cégek számára a keleti blokk kiéhezettett piac volt, jól jött nekik, hogy nemcsak embargós termékeket, hanem leselejtezés előtt álló, elavult technológiát is el tudtak adni. A nagy üzletet Magyarországnak a reexport jelentette. Ez úgy nézett ki, hogy az eladó és a vevő közé beékelődött egy harmadik fél, és a közvetítésért jutalékot kapott. Adná magát, hogy kelet és nyugat között végezhetjük ezt a közvetítő kereskedelmet, de ez nem egészen igaz. A reexporttevékenységünk, amely egyébként a korszakban a világ összes országa közül nálunk volt a legnagyobb arányú, nyugatról nyugatra történt. Adódik a kérdés: miért hoztak be egy, a vasfüggöny másik oldalán lévő közvetítő partnert? Azért történt mindez, mert a magyar fél hajlandó volt olcsóbban továbbadni a felvásárolt termékeket, mint amennyiért

AKKOR MIÉRT ÉRTE MEG A MAGYAR ÁLLAMNAK? MIÉRT CSINÁLTA MÉGIS?

A nyereségből, amit egy nyugati cég realizált az üzletből, visszacsorgatott jutalékot magánzsebekbe azoknak, akik elintézték az üzletet. Ez olyan nagy tételben működött, hogy a CIA-nek már az ötvenes évek végén feltűnt, hogy Magyarország külkereskedelme furcsa dolgokat produkál, nem is igazán értette.

HOGY NÉZETT KI EGY ILYEN ÜZLET?

Az 1979-es iszlám forradalom után Iránt embargó alá helyezték, de az iráni olajra szüksége volt a Nyugatnak. Ebben a kereskedelemben Magyarország lett a közvetítő állam, amelyen keresztül az iráni olajat továbbra is el tudták juttatni Amerikába. Magyarország megvásárolta az olajat Irántól OPEC-áron, de világpiaci áron adta tovább Amerikának. A kettő között tíz százalék a különbség: az OPEC-árak voltak

beszerezte. A vevő rendkívül jól járt, a magyar gazdaság pedig bukott rajta.

*Az 1968-as
Budapesti
nemzetközi
vásár*

magasabbak, vagyis Magyarország minden egyes dolláron tíz centet veszített.

MIÉRT TÜRTE EZT A PÁRTVEZETÉS?

Amikor a könyvet írtam, akkor még külkereskedelmi lobbinak hívtam a jelenséget, de ma már sokkal inkább azt gondolom, hogy egyfajta maffiahálózat volt ez, nem pedig lobbicsoport. Mindenhol voltak embereik, akik elég ráhatást tudtak gyakorolni a pártállam működésére ahhoz, hogy a gazdasági bűncselekményeket folytatni tudják. Magasabb politikai körökben egy-két emberről lehet biztosan állítani, hogy tudtak az olajügyről. Marjai József, a párt gazdaságpolitikusa, egy ideig kereskedelmi miniszter is volt, Fejti György, Németh Miklós, valamint Grósz Károly biztosan tisztában voltak vele. Ennek ellenére a titkosszolgálat folyamatosan nyomozott a gazdasági anomáliák után, hiszen ez is a feladatai közé tartozott. Ezeket pedig nem tudták megakadályozni, tehát léteztek bizonyos körök, amelyek el tudták érni, hogy a nyomozásokat lefolytassák.

Marjai József

A NYOMOZÁSOKNAK SEMMILYEN KÖVETKEZMÉNYÜK NEM LETT?

A Mineralimpexnek volt egy vegyesvállalata Bécsben, a Mineralkontor. Előbbi vásárolta fel az iráni olajat, utóbbi meg eladta, a visszacsorgatott hasznot pedig a vezetők tették zsebre. A Mineralimpex vezérigazgatója egy Russay István nevű ember volt, ő indította be a bizniszt. Az állambiztonság tudta, hogy minden egyes olajszállítás után egy százalékot kap az amerikaiak által elkönyvelt nyereség után, bécsi társa ugyanennyit. 1986-ban meghalt Russay, és az állambiztonság úgy döntött, eljött az ideje, hogy legalább azt a pénzt, ami Russay nevében volt, hazahozzák. Létrehoztak egy operatív akciócsoportot, amely a vagyon felderítését kapta feladatul. Végül nem készült összesített jelentés, hogy mennyi pénzt találtak Russaynál, hiszen csak a nemesfémeket és a valutát tudták megszámlálni. A megtalált vagyon az 1989-es költségvetési hiány húsz százalékát tette ki, és még egyszer ennyi pénze lehetett az osztrák társának is. ■